

Said Nursi'nin Avrupa'ya Bakışına Fıkhî Bir Yaklaşım*

An Islamic jurisprudential approach to Said
Nursi's opinions about europe

Melih Can Daşdelen

Özet

Yaşadığı dönem boyunca hayatın temel konularına değinen Said Nursi, bazı esaslarda ayrıma gitmiştir. Felsefe ve şeriat bunlardan ikisidir. Aynı şekilde Avrupa konusunda da bu ayrımı gerçekleştirmiş, toptancı bir yaklaşıma girmemiştir. Avrupa'nın ilim, fen, sanat gibi olumlu taraflarının alınmasını savunurken; "mimsiz' medeniyet" in getirdiği sefahat ve günahlar gibi olumsuz yönleri şiddetle reddetmiştir. Bu bağlamda Maide 51. ayette ifade edilen "Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin!" emrine farklı bir yorum getirmiştir. Bu ayetten hareket ederek toptancı bir yaklaşımla bazı kesimlerde Avrupa düşmanlığı doğmuştur. Avrupa'dan gelen her şey olumsuzlanmıştır. Günümüzde Avrupa Birliği meselesine bu noktadan bakarak bu Birliğe girilmesinin ayetin emrine aykırı olacağını düşünenlerin sayısı az değildir. Bu yazımızda öncelikle Said Nursi'nin Avrupa hakkındaki genel bakış açısını hatırlatacağız. Ardından bu ayetle ilgili sorulan soruya verdiği cevabı, Usulü'l-fıkhın bazı kurallarını da ele alıp örnekler vererek anlamaya çalışacağız. Son olarak da Avrupa Birliği hakkındaki kanaatimizi belirteceğiz.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa, dostluk, Avrupa Birliği, Yahudi, Hıristiyan, usulü'l-fıkıh, emriler ve yasaklar*

* Köprü dergisi, 'Avrupa Birliği' konulu, gençler arası makale yazma yarışması 3.sü.

Medeniyet tarihçilerine göre; temeli Yunan ve Roma kültürü ile Hıristiyanlık tarafından atılan Batı Medeniyeti'nde, son iki yüz elli sene boyunca görülen yegane şey, kilisenin ve dolayısıyla dinin dışlanması ve hayatın sekülerleşmesi ve laikleşmesidir.

Abstract

Said Nursi, who touched upon the basic issues of life during his lifetime, has differentiated on some principles. Philosophy and Sharia are two of them. In the same way, HE has realized this distinction about Europe and has not entered into a wholesale approach. While defending the positive aspects of Europe such as science and art; he strongly rejected the negative aspects of debauchery and sins brought by civilization. In this context, He made a different interpretation of Qoranic Verse "O, who believe! take not the Jews and the Christians for your friends and protectors!" (Food,51). From this verse, the European animosity arose in some groups through a wholesale approach. Everything from Europe has been negated.

Nowadays, the number of those who think that accessing this Union will be against the order of this verse is not few. In this article, we will first remind the view of Said Nursi about Europe. Then we will try to understand the answer to the question about this verse by giving some examples of the rules of Islamic Law and giving examples. Finally, we will talk express our opinion about the European Union.

Keywords: *Erope, Friendship, European Union, Jew, Christian, Islamic Law, Religious commandments and Prohibitions.*

Giriş

Medeniyet tarihçilerine göre; temeli Yunan ve Roma kültürü ile Hıristiyanlık tarafından atılan Batı Medeniyeti'nde, son iki yüz elli sene boyunca görülen yegane şey, kilisenin ve dolayısıyla dinin dışlanması ve hayatın sekülerleşmesi ve laikleşmesidir. Bu dışlama nedeniyle bugün Batı'da birçok insanın büyük bir manevi boşluk ve buhran içerisinde olduğunu, "hiçbir insan ve toplumun dinsiz yaşayamayacağı" prensibince doğru ve hak bir dini fitraten aradığını ve ona susadığını söyleyebiliriz.^[1] Bu tespitten hareketle, bazı Avrupalı devletler bunu arzularken bazıları ise belirtildiği gibi sekülerleşme yönünde gitmeye devam etmektedir. Peki yapılması gereken ne olmalıdır? Kötülüklerini görüp iyiliklerinden de kaçmak mı, yoksa iyi tarafları olarak kötülüklerinden uzak durmak mı? Önce Avrupa'ya genel bir bakış ve sonrasında bir ayetten hareketle gelen soruya verilen cevabı inceleyerek bu muammaya cevap arayacağız.

Avrupa'ya Genel Bakış

Said Nursi, Avrupa medeniyetini iki ana başlık altında ele alarak sınıflandırma yapar:

Birincisi; temel dayanağını semavi dinlerin teşkil ettiği, hakiki İsevilik dini ve İslamiyet'ten aldığı feyizle, insanların sosyal hayatları için faydalı fen ve sanayii insanların hizmetine sunarak terakki etmelerini sağlayan,

[1] UYSAL Ömer Faruk , "Avrupa Birliği'ne Nasıl Bakmalı", Köprü, Kış 2004

aynı zamanda hakkın ve adaletin göz ardı edilmediği, ben merkeziliğin değil, toplum menfaatinin ön planda olduğu medeniyet.

İkincisi ise; insanları sefahat ve dalalete sevk eden, “ene”yi ön planda tutan, dayanışma yerine mücadele ve boğuşmayı netice veren medeniyet.^[2]

Avrupa bu iki cereyan arasında sıkışıp kalmıştır. Neticede, Avrupa’da menfi olanın ağır basması ve bunun zararlarının bütün dünyayı etkisi altına alması, daha çok bu yönünün öne çıkmasına ve sert bir şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca, Avrupa medeniyeti ile İslam medeniyetinin, aralarındaki çok büyük farklılıklara rağmen kıyaslanması, İslam’a yönelik eleştiriler ve bu eleştirilerin dozunun giderek artması, İslam alimlerinin de bunlara cevap vermelerine ve örnek gösterilen medeniyetin insanlara ne kazandırıp ne kaybettiğiyle ilgilenmelerine sebep olmuştur. Bu bağlamda Said Nursi haksız eleştirilere, hazır medeniyetin insanları sürüklediği tehlikeleri ortaya koyarak cevap vermiştir.^[3] Avrupa’ya duyulacak muhabbetin dengesi konusunda yol göstermiştir.

Ayette belirtilen nehiy

Said Nursi, ilk dönem eserlerinden Münazarat’ta aktardığına göre, 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Osmanlı Demokrasisini anlatmak için güneydoğuda yaptığı yolculukta Meşrutiyet’in getirdiği eşitlikçi sistemi Kur’an’a dayanarak savunmuştur. Bu kapsamda kendisine sorulan soruların birinde Anayasa ile Yahudi ve Hıristiyanları eşit vatandaşlar olarak kabul etmenin ve onlarla muhabbet temeline dayalı ilişkiler kurmanın hem dine ve hem de çağın gereklerine uygun, doğru ve gerekli bir tavır olduğunu anlatırken kendisine “Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin” mealindeki ayet^[4] hatırlatılmış ve “Kur’an’ın emrine aykırılık ihtimali” sorulmuştur.

Nursi, bu soruya şu meşhur cevabı vermiş:

“Delil kat’iyyü’l-metin olduğu gibi, kat’iyyü’d-delâlet olmak gerektir. Halbuki tevil ve ihtimalin mecâli vardır. Zira, neby-i Kur’âni âmm değildir, mutlakdır. Mutlak ise, takyid olunabilir. Zaman bir büyük müfessirdir; kaydını izhar etse, itiraz olunmaz. Hem de hüküm müştak üzerine olsa, me’buz-ı iştikakı, illet-i hüküm gösterir. Demek bu nehiy, Yahudi ve Nasara ile Yahudiyet ve Nasraniyet olan aynaları hasebiyledir...”

Bu cümlelerdeki bazı kavramları fıkıh usulüne ait bilgiler yardımıyla açıklamak konuyu daha iyi anlamaya yardımcı olabilir:

Birincisi, delilin “kat’iyyü’l-metin olduğu gibi, kat’iyyü’d-delâlet olması”dır.

Kur’an’ın bize aslına uygun olarak gelmiş olduğu kesindir. Yani kat’iyyü’sübuttur. Metinde hükmün ibare olarak yer alması kat’iyyü’l-metin

*Said Nursi,
ilk dönem
eserlerinden
Münazarat’ta
aktardığına
göre, 1908’de II.
Meşrutiyet’in
ilanından
sonra Osmanlı
Demokrasisini
anlatmak için
güneydoğuda
yaptığı yolculukta
Meşrutiyet’in
getirdiği eşitlikçi
sistemi Kur’an’a
dayanarak
savunmuştur.*

[2] Said Nursi, Mesnevi-i Nuriye, s.129,YAN, İstanbul, 1994

[3] YENER Abdülhalim, “Risale-i Nur’da ‘Avrupa’ kavramı”, Köprü, Kış 2004

[4] El-Maide suresi 5/51.

Diğer taraftan, lafız birden fazla manaya açık ise, o zaman hükme delaleti zannî olur. Bu halde ise “delil kat’iyyü’l-metîndir ama kat’iyyü’d-delâlet değildir” denilir.

olmasıdır. Fakat bu metnin bazı hükümlere delaleti bazen kat’i, bazen zannî olabilir. Bu da Kur’an’ın lafızlarında “ihtimallığın” bulunup bulunmayışına göre değişir. Yani Kur’an’da geçen lafız, birden fazla manaya ihtimalli değilse, Kur’an’ın ondan çıkacak hükme delaleti kesindir. Yani bu halde delil kat’iyyü’l-metîn olduğu gibi, kat’iyyü’d-delâlettir denilir.

Diğer taraftan, lafız birden fazla manaya açık ise, o zaman hükme delaleti zannî olur. Bu halde ise “delil kat’iyyü’l-metîndir ama kat’iyyü’d-delâlet değildir” denilir.

Bu iki durumu birer örnekle açıklayalım:

Mesela Nisa suresinde geçen, “nisf, sülüs, sūdüs” gibi miras paylaşım oranları birinci ihtimale örnektir. Bu gibi lafızlar, değişim kabul etmez. Mana tektir. Bunların değiştirilmesi hükme kesin şekilde delalet eden nassa karşı çıkmak olur ve bu durum da caiz değildir. Diğer ifadeyle burada delil hem “kat’iyyü’l-metîn ve hem de kat’iyyü’d-delâlet”tir.

Buna karşılık mesela Kur’an’da boşanmış kadınların bekleme süreleri ifade edilirken^[5] kullanılan “kuru” lafzı, hayız olarak anlaşıldığı gibi iki adet arası temizlik süresi olarak da anlaşılmıştır. Sonuçta bu kelimenin hükme delaleti kesin değildir. Diğer ifadeyle burada delil kat’iyyü’l-metîndir ama kat’iyyü’d-delâlet değildir.

Bu halde ise müçtehitlerin içtihadına alan açılır yani te’vile mecal olur.

O halde açıklanması gereken ikinci kavram grubu “tevil ve ihtimalin mecali vardır” cümlesindeki kavramlardır.

Tevil kelimesi, Arapça olup evl kökünden gelir. Evl, asla (orijinale) dönmek, ilk nedeni keşfetmek, amaca yönelmek ve gitmek demektir. Kelimenin “açıklamak” ve “beyan etmek” anlamı da bulunmaktadır.^[6] Terim anlamı itibarıyla te’vil, bir söz veya davranışı, bir karine veya delil sebebiyle görünürdeki zahir anlamından başka bir anlama nakletmek veya muhtemel iki manadan birisini, görünürdeki manayla uyumlu hale getirmektir.^[7]

Mecal ise, câle kökünden gelmektedir. Bu kelime ise lügatte “akıl” ve “rey” anlamını ifade eder. Mecal ise “takat, güç, kuvvet, iktidar” manasına gelir. Câle fiili bir de “gezmek, dolaşmak” anlamına gelir ki, bundan türeyen mecal “alan ve kapsam” manalarına gelir.

Dolayısıyla, bir ayet hakkında “te’vilin mecali vardır” dendiğinde bu “bu ayetin te’vile bir takati vardır” diye anlaşılabilceği gibi, “ayetin manasının kapsamında bir te’vil yapılması için uygun bir alan vardır” diye de anlaşılabilir.

Üçüncü konu “mutlak/mukayyed” meselesidir.

[5] El-Bakara suresi 2/228.

[6] İbn Manzur, Lisânü’l-Arab, XI.32. Daru’s-Sadr, Beyrut, x.y.

[7] Zerkeşi, el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’an, II.162-165. , el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, x.y.

Cevaptaki “Zira, nehy-i Kur’ânî âmm değildir, mutlaktır. Mutlak ise takyid olunabilir.” cümlesini anlamak için “hâss, âmm, mutlak ve mukayyed” kavramlarına bakmak gerektir. Hâss “hususî”ye işaret eder ve tek bir manayı teker teker göstermek üzere hükme konmuş olan lafızdır. “Mehmet, Ali” gibi özel isimler, “kadın, erkek” gibi cins isimleri, “ilim, hikmet” gibi mana isimleri birer hâss lafızdır. İki, üç, dört gibi sayı isimleri de böyledir. Hâssın vaz’olunduğu manaya kesin bir şekilde delalet ettiğini ve aksine delil olmadıkça vaz’olunduğu bu manadan başkasına çekilemeyeceğini alimler ihtilafsız kabul etmiştir. Mesela “Onlara seksen değnek vurun.”^[8] ayetindeki “seksen” lafzı hâssdır. Başka manaya çekilmeden delaleti kabul edilir.

Mutlak ve mukayyed ise hâss lafızların çeşitlerindendir. Mutlak, gayr-i muayyen bir ferdi veya fertleri gösteren ve kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlı olduğuna dair delil bulunmayan lafızdır. Mesela; adam, adamlar, kuş, kitaplar gibi... Mukayyed ise gayr-i muayyen bir ferdi veya fertleri göstermekle birlikte, kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlı olduğuna dair delil bulunan lafızdır. Mesela; imanlı adam, doğru sözlü insan, kıymetli kitap gibi... Görüldüğü gibi bu kelimeleri artık takyid ettiğimiz sıfatlarımız vardır.

Hüküm olarak baktığımızda ise Kur’an’da mutlak olarak yer alan lafız, başka bir yerde takyid edilmiş değilse, mutlak haline göre amel edilir. Mesela oruç tutamamış olanların tutamadığı günleri kaza etmesinin emredildiği ayette^[9] “günler” ifadesinin yanında ya da başka yerde “ard arda” kaydı bulunmadığı için “mutlak ifade”ye göre amel gerektir. Yani kişi kaza orucunu ister art arda ister aralıklı şekilde tutar.

Eğer mutlak lafız aynı ya da başka bir yerde takyid ediliyorsa bu sefer kayıt geçerli olur. Mesela vasiyet ile ilgili ayette^[10] vasiyet “mutlak” olarak ifade edilmiştir. Fakat hadis vüruduna sebep olan bir olayda Hz. Peygamber (asm) bu vasiyeti “üçte bir” ile sınırlayıp takyid etmiştir. O halde vasiyette takyide göre amel edilir.

Âmm kavramına da kısaca bakacak olursak; tek bir vaz’ ile tek bir manayı göstermek üzere konulmuş bulunan ve muayyen bir miktarla sınırlı olmaksızın bu mananın kendisinde gerçekleştiği bütün fertleri kapsayan lafızdır. Mesela, hırsızın elinin kesilmesi ile ilgili ayette^[11] geçen “hırsız” ifadesi böyledir. Bu lafız, kendisinden hırsızlık fiilinin sadır olduğu bütün fertlere şamildir ve bu fertlerin belirli bir sayıya hasredildiğini göstermez.^[12]

Cevaptaki son kavram “müştak”tır.

“Hem de hüküm müştak üzerine olsa, me’haz-ı iştikakı, illet-i hüküm gösterir.” cümlesinde, müştak, konuluş itibarıyla özgün olmayıp, başka bir kelimedenden türetilen isimler demektir. Mesela, meclis, katib, muallim buna

[8] El-Maide suresi 5/89.

[9] El-Bakara suresi 2/185.

[10] En-Nisa suresi 4/23.

[11] El-Maide 5/38

[12] Zekiyüddin Şa’ban, İslam Hukuk İlminin Esasları, ter: İbrahim Kafi Dönmez, TDV. Ankara, 2015

Eğer mutlak lafız aynı ya da başka bir yerde takyid ediliyorsa bu sefer kayıt geçerli olur. Mesela vasiyet ile ilgili ayette vasiyet “mutlak” olarak ifade edilmiştir. Fakat hadis vüruduna sebep olan bir olayda Hz. Peygamber (asm) bu vasiyeti “üçte bir” ile sınırlayıp takyid etmiştir. O halde vasiyette takyide göre amel edilir.

Said Nursi ayette geçen ifadeyi fıkıh ve tefsir usulüne göre incelemiş ve gerekli hükmü çıkarmıştır. Geçmişte ve günümüzde zahir mana ile hükmeden bazı çevrelerin, bu ayetin zahir manasını alıp başka dinden olanlara karşı toplu bir düşmanlık beslemelerindeki hata da ortaya çıkmış bulunmaktadır.

örnek verilebilir. Me'haz-ı iştikak ise türetilen kaynaktır. İllet-i hüküm, hükmün esas sebebidir. Yani ilişki kurulan o asıl kaynak neyi ifade ediyor- sa (me'haz-ı iştikak) hükmün illeti (asıl sebebi) odur. Bunun örneği aşağı- da gelecektir.

Bu usulü gördükten sonra, Said Nursi'nin verdiği cevaptaki giriş bölü- münü anlamaya çalışalım.

Kur'an'da bizzat geçen bir hükmün metin olarak delaleti nettir. Fakat o metnin hükme delaleti kat'î değil de zannî ise, orada te'vile mecal olur, yani alan açılır. Burada üzerinde durduğumuz ayette olduğu gibi, ne ba- kımdan dostluk kurulup kurulmayacağı zahiren kesin şekilde net değildir. Çünkü buradaki nehiy âmîm değildir. Yani, Yahudi ve Hıristiyan olan her- kesin her halini kapsamaz. Mutlak bir ifadedir. Dolayısıyla kayıt altına alı- nabilir. Araştırma yapıldığında ise görülecektir ki takyid olduğuna dair örnekler vardır. Mesela; ehl-i kitap bir kadınla evlenmenin caiz oluşu, ehl-i kitabın kestiğinin yenmesinin helal olması, onlar ile ticaretin caiz ve huku- kunun sabit olması, zimmî hukukunun olması gibi hükümler bu ayette yer alan mutlak ifadenin takyid olduğuna delildir.

Ayrıca ayeti kayıt altına alan yeni örnekler de çıkacaktır. Zira zaman en büyük müfessirdir. Bize bu konuda yeteri kadar kayıt sunmaktadır.

Diğer taraftan ayette geçen, Yahudi ve Hıristiyan kelimeleri türevdir, yani müştaktır. Türedikleri kaynak Yahudilik ve Hıristiyanlıktır. Burada hü- küm "dostluk kurmamak" ifadesidir ve üzerinde bina edildiği müştak ise Yahudilik ve Hıristiyanlıktır. Sonuç olarak dostluk kurulmaması gereken nokta onların Yahudiyet ve Nasraniyet ile ilgili olan köken sıfatlarıdır. Bu- nun dışındaki özelliklerinin; doktorluk, mimarlık gibi sanatlarının ve kom- şuluk, doğruluk, dürüstlük gibi sıfatlarının sevilmesi ve bu noktalarda dost- luklar kurulması, Kur'an'da bildirilen yasağ kapsamında değildir.

Kısaca incelediğimiz bu paragrafta görüldüğü gibi, Said Nursi ayette geçen ifadeyi fıkıh ve tefsir usulüne göre incelemiş ve gerekli hükmü çıkar- mıştır. Geçmişte ve günümüzde zahir mana ile hükmeden bazı çevrelerin, bu ayetin zahir manasını alıp başka dinden olanlara karşı toplu bir düşmanlık beslemelerindeki hata da ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Neden Avrupa Birliği

Özet bölümünde belirttiğimiz gibi bu ayetten hareket ederek günümüz- de Avrupa Birliği'ne sıcak bakmayan kesimler mevcuttur. Biz buna cevap olarak öncelikle ayeti fıkıh usulü bağlamında ele alarak inceledik ve sonra- sında bu ayetin bize toptan biz dostluk yasağını emretmediğini görmüş ol- duk.

Öyleyse bu birliğe girmek için önümüze bu ayeti muhalif olarak getir- menin ölçülü bir hareket olmadığı açığa çıkmaktadır. Peki, giriş bölümünde sorduğumuz soruyu tekrar soracak olursak; ne yapmak lazım ?

Cevap olarak şunu söyleyebiliriz:

Ayette incelediğimiz gibi, dinimize uygun olmayan yönleri ile değil, dost olan yönleri ile ilişki kuracağız. O zaman diyebiliriz ki, bu birliğe girecek ise gerekçesi; önce bütün Avrupa'da adalete ve ilahi sevgiye dayanıp ondan kaynaklanan adaleti hakim kılmak ve sonra bunu bütün arza yaymaktır.^[13]

Unutulmamalıdır ki, bu birliğin değerlerinden olan hukukun üstünlüğü, insan hak ve hürriyetleri, demokratikleşme; İslam'ın, Hıristiyanlığın ve bütün hak dinlerin değerleri olup, hem zamanlar üstü hem de evrenseldir, ulusal değildir.^[14] Bu sebeple sadece Avrupa, Asya vs. değil tüm arzda bu esaslar olmalıdır.

Sonuç

Türkiye, Osmanlı'dan gelen köklü bir kültür ve hazineyi miras almıştır. Elbette ki bu birikim altında İslam'ın etkisi çok fazladır. Öyleyse Said Nursi'nin Divan-ı Harbi Örfi'deki deyimiyle, “ On üç asır evvel Şeriat-ı garra teessüs ettiğinden, ahkamda Avrupa'ya dilencilik etmek, din-i İslam'a büyük bir cinayettir.” Fakat, Avrupa Birliği'nden maksat zaten bu değildir. Zira incelediğimiz ayette gördüğümüz gibi onları dinleri hasebiyle dost edinmek yasaktır. Bunun dışında kalan istişare kültürü, ticaret, ekonomi, teknoloji, eğitim, sanat gibi etmenler örnek alınabilecek hallerdir.

Bundan dolayı Avrupa Birliği'nin olumlu taraflarını almanın dinen bir sakıncası yoktur. Aksine hak, hukuk, adalet, hürriyet gibi özellikler zaten bizim dinimizin temelinde vardır. Bu nedenle toplumun bazı kesimlerinde Avrupa'ya karşı oluşan dinsel tepkinin ölçüsü iyi ayarlanmalıdır. Bunun için de Risale-i Nur Külliyyatı'nda bu konu ile ilgili kısımlar dikkatle okunmalı ve gerekli dersler çıkarılmalıdır.

Toptancı yaklaşım ne Avrupa için ne de İslam alemi için şu vakte kadar olumlu sonuç vermemiştir. Türkiye hak ve hukuk bağlamında AB'nin desteği ile gelişme gösterirken aynı zamanda İslam alemine bu yönde örnek olmalıdır. Diğer taraftan da Avrupa'ya doğru İslamiyet'i ve İslamiyet'e layık doğruluğu yaşayıp göstererek tebliğ etmelidir. Böylece bir taraftan İslam alemi ile itihad gerçekleşmeye başlarken diğer taraftan da İslam, Avrupa'da manen fütuhata devam edecektir.

*Avrupa
Birliği'nin
olumlu taraflarını
almanın dinen bir
sakıncası yoktur.
Aksine hak,
hukuk, adalet,
hürriyet gibi
özellikler zaten
bizim dinimizin
temelinde vardır.
Bu nedenle
toplumun bazı
kesimlerinde
Avrupa'ya karşı
oluşan dinsel
tepkinin ölçüsü
iyi ayarlanmalıdır.*

[13] HATEMİ Hüseyin, “Türkiye ve AB”, Köprü, Kış 2004

[14] UYSAL Ömer Faruk, “Avrupa Birliği'ne Nasıl Bakmalı”, Köprü, Kış 2004